

uit de ziel
hoofdzaak
verstaan. Wij
— ook in de
te handhaven
de maar aan
hooren. Daar
in en proble-
eft (evengoed
nog niet zeg-
enis van de
h alleen mag
ler. Schriftge-
de wet niet

s tochten tot
rlandsch Ka-
k' in kennis
eren der bio-
t, ze genieten
er door!

leeft Einstein
heeft niet
n den plicht
zijn „ontdek-

ter inleiding
utigste eeuw,

te worden,
geerte is on-
Welnu, dan
waarschijnlijk niet
de „grootste“
n onderhoud
(epoche-ma-
van de ken-
ning getoos-
stelde paadje

vergeleken,
ter zintuigen

n met Simson
roep maakte,
n verouderde

ter aan Kant
later aan te
is aan een

wijsgeerigen
nk-organisme
binnen beke-
an de levens-
an de hart-

die meenen,
niet zijn ver-
eiken.

uw verstand
ruiken.

moet het ver-
ken. — dus
uitkomst! Ge
zijn haren

het verstand
de ziel van
ld ding, een
tand een in-
wustzijn, dat
kan noemen

ge in ernst.
Rijksacademie
eschouwd, dat
et wel wege
kruiswagentjes
et wat meer
e van: Niet
deur, bij de
voor zooveel
eind ver te
g: als iemand
om naar zijn
ag of titel te
al veel an-

och de Kerk
otland onder
id Calvijn,
ld bedoelden
Voetius, als
p het rechte
een dubbel
et het Gere-
een Univer-
nde gansche-

ontwikkeling
onclueeren,
s slechts een
pel te zijn,
levensuiting
ng, die we,
isel als van
de Staats-
hebben te

Het is een verhaazend zwaar en tegelijk fijn werk, waarvoor de ken-theoreticus zich geplaatst ziet, het eischt de allerhoogste en machtigste inspanning van den geest, en daar zijn dan ook maar heel weinigen onder de wijsgeeren, die er de klaarheid, de kracht en het geduld, toe gehad hebben, maar de eenzame, in zichzelf gekeerde, Kant heeft het beproefd en, zij het ook zeer ten deele, volbracht.

Het pure (reine) of kennende verstand, zoo leert hij, komt tot de ontdekking, dat onze kennis uit twee deelen bestaat, door twee werkzaamheden wordt opgebouwd, ten eerste door hetgeen onze (vrij) zintuigen waarnemen door aanraking met de buitenwereld. Deze ken-manier heet de ervaring, en zij levert ons, als het ware, de ruwe stof, het erts, voor onze kennis.

Maar in de tweede plaats spelen bij het zoeken naar de waarheid een rol de vermogens van het verstand zelf, de denk- of ken-vormen, die aan dat verstand, als ingeschapen wetten of functies, eigen zijn.

Ook in deze ken-vormen onderscheidt Kant twee-erlei, namelijk den vorm der aanschouwing (of voorstelling) en den vorm van het eigenlijk verstand, met zijn pure denken.

Het begin van alle kennis is dus het contact met de buitenwereld.

Kant heeft nooit geleerd wat de super-idealisten (De Eleaten en Berkeley) wel gefantaseerd hebben, namelijk, dat de buitenwereld geen eigen aanzijn heeft, maar alleen in onze voorstelling bestaat.

De buitenwereld is er, zegt Kant, zij is geen schijn. Als zij er niet was, zouden wij door onze zintuigen geen indrukken van buiten krijgen, maar — zoo filosofeerde hij er aan toe: Wat die buitenwereld op-en-voor-zichzelf („an sich“) is, dat weten wij niet, en dat kunnen wij ook nooit te weten komen, hijaldien wij alleen waarnemen de verschijnselen, en de indrukken die deze verschijnselen maken op onze zintuigen, en door de zintuigen op onze geest. Of deze verschijnselen zuiver en precies beantwoorden aan het wezen der dingen, en in hoeverre onze ervaring klopt met de werkelijkheid buiten ons, dat is een verborgenheid, die we nooit ontraadselen kunnen.

In één woord: het ding-op-zichzelf is voor den mensch onkenbaar. Er blijft een niet te overspannen kloof tusschen ons en de wereld buiten ons. Maar niet onbekend is het proces, dat in den menschelijken geest plaats grijpt, wanneer hij de denkstof, die de buitenwereld hem levert, door bemiddeling van de zintuigen, gaat verwerken tot kennis.

Deze werkzaamheid geschiedt namelijk, gelijk we reeds opmerkten, door denk-vormen, en deze liggen in ons, maken deel uit van ons denkvermogen.

De eerste soort of groep van deze vormen hooren thans op het terrein van de aanschouwing, namelijk niet de uiterlijke aanschouwing door het oog, maar de innerlijke aanschouwing — wil men: voorstelling — door het verstand.

Het verstand nu schouwt alle dingen buiten zich in de twee vormen: ruimte en tijd. Het is voor het verstand onmogelijk eenig ding in de wereld anders te beschouwen dan in ruimte en tijd. Dit is een denkwet of denknoodzakelijkheid, waaraan het verstand zich in geen enkel geval kan onttrekken.

Maar terwijl nu de naïve en onnadenkende mensch meent, dat ruimte en tijd twee werkelijkheden zijn buiten zijn verstand, dus op-en-voor-zichzelf, — dat dus de ruimte in zekeren zin een geweldig groot, ja onmetelijk, vat is, waarin alle dingen hun plaats hebben, en de tijd een soort stroom is, waarin alle dingen meevloeien of een onafzienbare keten, waarin alle momenten aan elkaar geschakeld zijn, — komt de kritische Kant tot de slotsom, dat ruimte en tijd slechts de vormen zijn, waarin ons verstand, krachtens zijn aard en structuur, gedwongen is de dingen te aanschouwen. Ruimte en tijd bestaan niet buiten onzen geest als objectieve werkelijkheden, — ons verstand heeft slechts, dat de dingen naast elkander bestaan in de ruimte, en naast elkander geschieden in den tijd.

Als bewijsgrond voor deze verbijsterende loochening van twee zaken, die de mensch eeuwenlang, oer-vast en onomstootelijk zeker, als werkelijkheden in het heelal aanmerkte, geeft Kant dit betoog: Wanneer ruimte en tijd werkelijkheden buiten ons waren, moesten zij oneindig zijn, want nooit kan zich iemand voorstellen, dat de ruimte ergens grenzen heeft, of de tijd eens zal ophouden. Alleen God echter kan oneindig zijn, — de geschapene dingen niet! Dus moeten ruimte en tijd slechts verbeelding, voorstelling, wezen!

Deze ontdekking, of liever deze leer, is van ontzaglijke draagwijdte en voert tot zeer gewichtige consequenties. Kant zelf trok er de conclusie uit, dat alle kennis, die de mensch met zijn pure verstand opbouwt, niets als schijn is, en alleen de ervaring tot waarheid voert. Aangezien wij echter van de geestelijke dingen, van God, ziel en onsterfelijkheid, geen ervaring kunnen hebben door onze zintuigelijke waarneming, is alle theologie, alle metafysica en speculatie, voor 'het reine' verstand onbereikbaar, onmogelijk.

Om deze reden heeft Kant ook alle bewijzen voor het bestaan Gods, waarmee men in de mid-

deleeuwen zich zoo druk en warm maakte, nietig geacht.

Maar nu verder. Niet alleen de vormen, waarin wij de dingen aanschouwen, ook de begrippen, waarmee en waarin wij de dingen denken, moeten door de kritische rede worden getoetst. En wat ontdekken we dan? Dat ons verstand zoodanig georganiseerd is, dat we niet anders kunnen, dan ons bij dat denken bedienen van een heele reeks begrippen, die wij onwillekeurig aan de dingen zelf als eigenschappen en wezenlijkheden toeschrijven, maar die eigenlijk alleen in ons verstand bestaan. Zulke begrippen zijn: eenheid, veelheid, oorzak, gevolg, zelfstandigheid, werkelijkheid, noodzakelijkheid, wisselwerking, enz.

Kant noemde deze begrippen categoriën (letterlijk: bewering; afgeleid: klassificering), en constateerde, dat deze categoriën niet in den weg van ervaring tot ons verstand komen, maar ons verstand van nature eigen zijn, dus zijn ingeboren. Ze volgen niet op de ervaring, maar gaan aan de waarneming vooraf (apriorisch!), en zijn als het ware de gereedschappen, waarmee ons verstand werkt om de ervaringsindrukken samen te voegen tot een logisch geheel.

Wanneer wij, b.v., een bloem in de hand nemen en haar geur gewaarworden, zijn wij geneigd (in zekeren zin verplicht) om te denken, dat de geur zich verhoudt tot de bloem naar de wet van oorzak en gevolg. De twee gewaarwordingen van het zien en van het ruiken, die wij na elkander krijgen, leiden ons er toe twee zaken zoodanig met elkaar in verband te brengen, dat de ééne uit de andere voortkomt en door de andere veroorzaakt wordt. Van die z.g. oorzak zien we echter niets, we nemen ze niet waar, wij merken alleen een zeker verschijnsel, namelijk den geur, en besluiten daaruit, met ons verstand, tot een verschijnsel, waarvan we geen objectieve zekerheid hebben, en noemen dat: de oorzak!

Daar zowel de vormen der aanschouwing als de denk-categoriën bij alle menschen voorkomen, moeten wij ze als voor ons gezaghebbend erkennen. Ze zijn innerlijk waar. Of ze echter ook met de uitwendige werkelijkheid overeenstemmen, dat is, absoluut waar zijn, weten wij niet.

Kant noemde daarom zijn nieuw geproduceerde kenleer: het transcendentale idealisme. Idealisme, omdat de verstandsbegrippen het vormend en dus overheerschend element zijn, transcendentiaal, omdat deze begrippen niet een vrucht zijn van de ervaring, maar van ons denken.

B. W.

Correspondentie. — P. V. te D. — Ik zou den door u beschreven „zoeker“ zelf moeten spreken, om een zielskundig oordeel te kunnen vormen. Mijn raad is: Vat den twijfel niet polemisch aan, maar positief. Geef hem de schitterende, opbouwende, oraties van Kuyper en Ravinck (o.a. „De Christelijke Wereldbeschouwing“, „Modernisme en Orthodoxie“).

Op de leer van Boehme kan ik niet ingaan. Deze ligt te ver uit de route. Prof. Aalders publiceerde een mooie studie: „De groote Mystieken“

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

Als van oude prenten

(De geschriften van L. E. en Ignatia Lubeley).

I.

„Silhouetten“. „Onder de Republiek“.

Het proza onzer moderne letterkunde is rijk aan schakeering, zooals onze hollandsche weide kleurrijk is in haar lentebloei.

We hebben den psychologische roman, het naturalistische proza, de realistische kunst, naast het symbolische, het beschouwende, het propageerende — en elk van deze soorten heeft zijn vertegenwoordigers, ook weer veelvuldig in verscheidenheid van samenstelling en bewerking. Maar ze hebben gemeen, dat hun aller middelpunt is de moderne mensch, die in de branding der levenszee wordt heen en weer geworpen op de golven van zijn denken en doen, zijn begeeren en streven, zijn liefhebben en haten. De moderne mensch in het moderne leven, worstelend, lijdend, jagend naar schijnmige idealen en ij geluk of genietend, durvend, grijpend in de bijheid van ingebeelde bevreemding — ziedaar het groote thema der nieuwere prozakunst, de nooit afgesponnen draad der moderne romantiek.

Eén genre echter staat buiten deze bewegelijkheid, omdat het den modernen mensch en z'n onrust niet kent, het historische proza. Veelvuldig is het niet in de nieuwere letterkunde; van een rijken overvloed als in het midden der vorige eeuw, is geen sprake; de tachtigers-herleving zag immers haar ideaal in het heden, in zichzelf. Vandaar dat slechts een enkele van de jongeren zich wijdde aan het historische genre, Arthur van Schen- del, Adriaan v. Oordt, Albertine Steenhof—Smulders. Maar wie hun werk gelezen heeft, wie het oude gebeuren heeft gezien in den gloed der nieuwere schoonheid van taal en stijl, die heeft de bekoring van het historische proza gevoeld, zooals

hij het oude geveltje heeft bewonderd in den gouden gloed der avondzon.

Op een bepaalde groep van dit nieuwere historische werk nu wil ik in enkele artikelen de aandacht vestigen, omdat het onze aandacht zoo ten volle verdient.

Het is fijn als oude broderie, de kleur is als die van oude prenten, het is rustig, als de statige huizen, die droomend staan langs een oude gracht.

Het heeft niets van het gejaagde, het nooit-bevredigde van den modernen mensch, maar niettemin glinstert er in de zuivere menscheelheid.

Er is geen sprake van al wat onze tijd beweegt en beroert, en toch doet het nieuwe dingen zien, omdat het velen een voorbijgegaane, maar onbekende wereld opent.

Ik bedoel het werk van de beide Schrijfsters L. E. en Ignatia Lubeley (de gezusters Engelberts), te weinig gelezen in onzen kring en juist daarom een introductie bijzonder waard. Er is onder ons allerwege vraag naar goede lectuur, die den toets der vergelijking met het moderne proza kan doorstaan, men ga dan in z'n zoeken dit fijne werk niet voorbij.

Eerst wil ik wijzen op de productie van L. E. (voorzoover ik die ken) en door het in 't kort besproken van elk van haar boeken trachten, de betekenis te doen zien van deze romankunst, die geest en hart verrijken kan.

Achtereenvolgens verschenen van haar „Silhouetten“, „Onder de Republiek“, „Levensbeelden“, „Mietje van der Dussen“, „Friesche Jayke“, terwijl ze in verschillende tijdschriften korte schetsen publiceert, zooals „De oude Schuld“ in de laatst-verschenen nummers van „Stemmen des Tijds“. En al dat werk is van hetzelfde karakter en uit hetzelfde milieu.

Bezien we dan eerst deze romankunst in 't algemeen.

De tijd, dien L. E. voor onze fantasie herleven doet, is de 18e eeuw en het milieu, waaruit ze schrijft, is de deftige regentenstand, zooals die leefde in zijn statige huizen en lommerijke buitenverhijven, in een wereld van vormen, salon-visites, avondpartijen, in een wereld ook van coteriën en schijn-genegeheid. In de zucht tot navolging van alles wat Fransch was, waren de kleren naar Fransche mode, de kapsels der dames en de gepoederde pruiken der heeren naar Fransch model, de omgangs-vormen naar den Franschen toon, was ook de dagelijksche taal van gesprek en correspondentie Fransch. Door onderlinge huwelijken en onderlinge begering van ambten was de kring streng gesloten en door het aanzien, den rijkdom, de ambtelijke functies vanzelf in hooger en lager verdeeld. 't Was een wereld, die alle vensters naar buiten open had: de statie van karossen en livreeën, de bekleeding der salons, de luxe van zilver en gerechten der avondpartijen waren de factoren, die over het aanzien der familie beslisten; het gezicht stond altijd in de vriendelijke etiquette-plooi, de mond was vol innemende hoffelijkheid — het hart en de spraak van dat hart waren diep verborgen achter hooge keurslijven en deftige rokken.

En nu is het juist de bijzondere bekoring van het werk van L. E., dat ze ons, menschen van een latere eeuw, achter al die ongekende luxe, die hoffelijkheid, die gelijkmatigheid, de harten, het zielsbewegen doet zien, geheel anders dikwijls dan het verguldsel van den buitenkant en de uiterlijke statie. En dat alles is geen fantasie, maar uit oude brieven geputte werkelijkheid, die met groote zorg en uitgebreide kennis van zaken en toestanden is gerangschikt, bewerkt, belicht. 't Gebeuren is heel gering — wat gebeurde er eigenlijk ook in dien slappen tijd — maar daar gaat 't ook niet om: 't is de analyse der verboudingen, het ontleden der karakters, 't is het leven zelf dat de auteur beschrijft. „Daarmee“ zegt Jer. de Vries in z'n voorwoord voor den bundel „Silhouetten“, „daarmee wordt de vertelling de kleine, eenvoudige historische roman van onderwetsche, deftige huis-houdens op afgelegen huizen, die dommelen achter hooge boomen in onbewogen grachten“. En — het kan niet beter worden gezegd dan de geleerde inleider hier doet:

„De verhalen zijn bovendien geschreven in dien vlotten, aan gewilde en bestudeerde woordkeus vreemde stijl, die bij den inhoud past, den rustigen, vertrouwelijken stijl, waarin memoires en brieven geschreven zijn in den tijd, toen men nog schreef. Gij leest het, zooals ge een ouden brief zoudt lezen, vierkant Hollandsch papier, met de vrouwen in 't lang en overdwars, en 't gebroken lak, en het met veeren pen zwierig geschreven adres op den achterkant.“

En over de bewerking der stof zegt hij:

„Al (het) materiaal uit de oude doos heeft de auteur niet alleen voortdurend ter beschikking, maar het wordt gehanteerd met een gemak, alsof ze er bij was opgevoed. . . . Niets gezocht of geknakt. . . . Zij draagt het oude goed met een gemak van iemand, die er in thuis hoort. Niets te veel, dat met nadruk op het ongewone de aandacht vestigt en de illusie breekt. . . . De personen